

UURWERKMAKERS TE GEMERT

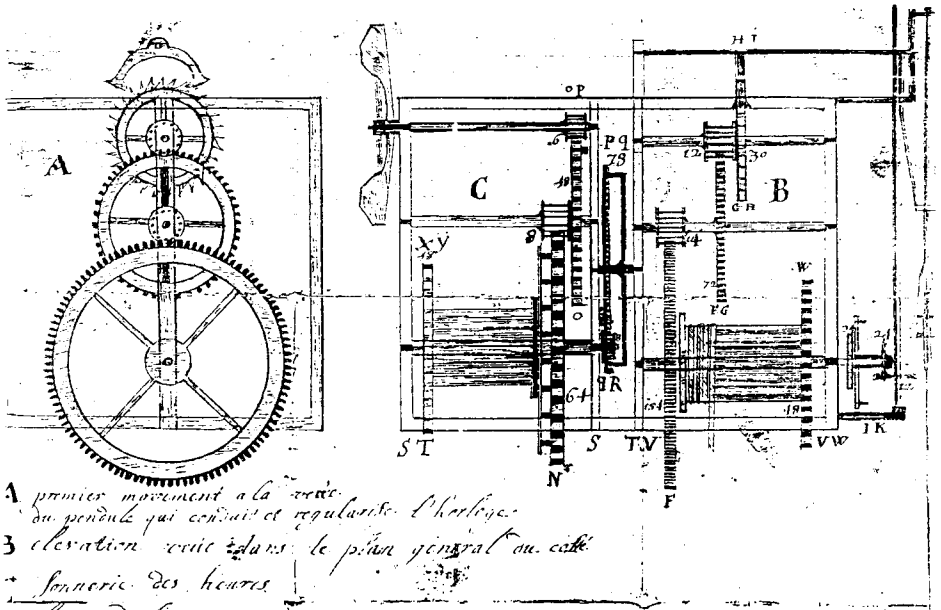
Wiro van Heugten

In een vorig nummer van Gemerts Heem vroeg Ad Otten zich af of Gemert een soort orgelbouwerscentrum is geweest met de orgelmakers Jan van Dijck, Mathijs Verhofstad en Theodorus Moons. 1) Dat kan men zich ook afvragen met de uurwerk- of horlogemakers. Namen van dit soort ambachtslieden uit Gemert duiken namelijk nogal eens op in de rekeningen van een dorp of stad bij reparaties aan uurwerken op kerktorens en het vernieuwen daarvan. Ofschoon vrij veel lieden zulk werk deden is het toch opvallend dat er in Gemert verschillende waren. Van zeker twee maar vermoedelijk drie Gemertse horlogemakers was in de omgeving gemakkelijk wat te vinden.

Een eerste 'meester horologiemaecker' was zekere Jacob de Jong, waarvan ik nog niet helemaal overtuigd ben dat hij uit Gemert kwam. Ik vermoed dat evenwel, omdat hij wellicht een familielid was van de hierna te noemen Hendrick de Jong. Voor het onderhouden van het uurwerk op de kerk in Aarle-Rixtel ontving Jacobus in de periode van 1690 tot 1698/9 jaarlijks vier gulden. 2) Direkt daarna is hij vermoedelijk overleden, waarna dat werk het volgende jaar door genoemde Hendrick was overgenomen.

Deze horlogemaker die zich ook al meester noemde is op heel wat plaatsen in de omgeving actief geweest. Dat was allereerst in Deurne, waar hij al van vóór 1710 tot 1723/4 het uurwerk op de kerktoren onderhield, steeds voor tien gulden per jaar. Daarnaast verrichtte hij ook regelmatig kleine herstellingen zoals in 1713/4 voor achttien gulden en achttien stuivers voor een nieuwe wijzer en zeventien gulden

en negen stuivers voor twee nieuwe touwen, die nodig waren om het uurwerk op te draaien. Bovendien vernieuwde hij in 1715/6 voor 35 guldens de uurletters en wijzers. In 1724 blijkt hij overleden te zijn want dan komt op 5 augustus 1724 zijn zuster Marie de Jong het bedrag ophalen dat hij nog tegoed had. 3) In Bakel wordt hij in de borgemeestersrekeningen steeds alleen als 'den horlogiemaecker van Gemert' aangeduid. Hij onderhield daar eerst alleen het 'horlogie van Milheese' voor 'twee carren clodt', dat omgerekend een waarde van drie gulden vertegenwoordigde. In 1721/2 kreeg hij er ook nog het onderhoud van het uurwerk van Bakel bij en kreeg toen voortaan vijf karren turf. Dat werk is hij ook hier tot zijn dood blijven verrichten. 4) In

Fragment van een tekening van het uurwerk in de kerktoeren te Deurne, dat door Benedictus van den Bergh werd vervaardigd.

Aarle-Rixtel volgde hij al in 1699 Jacob de Jong op als onderhouder van het uurwerk op de kerktoren. Hij deed dat de eerste tijd voor vier gulden per jaar, maar dat bedrag werd later opgevoerd tot zes gulden. Ook hier heeft hij dat werk uitgevoerd tot zijn dood. 5) Ook in 1699 had hij al het onderhoud van het uurwerk op de kapel op de Donk en heeft dat jarenlang gedaan, steeds voor twee gulden en tien stuivers. Slechts in 1701/2 moest hij eens een kleine reparatie uitvoeren. 6) In Lieshout onderhield hij verschillende jaren het uurwerk op de kerk steeds voor één gulden en vijf stuivers per jaar. Daarnaast repareerde hij in 1714/5 dat horloge evenals dat van de kapel op Ginderdoor voor samen zestien gulden en vijf stuivers. Dat van Ginderdoor was niet al te best meer, want twee jaar later moest er al weer voor tien gulden vernieuwd worden o.a. het wijzerwerk en in 1717/8 werd aan Hendrick de Jong vijf gulden betaald 'voor het ganckwerck van den hamer te maecken'. 7)

Nadat in februari 1737 de kerktoren in Deurne was afgebrand, waarbij het uurwerk verloren was gegaan werden in mei 1738 uurwerkmakers in de gelegenheid gesteld een nieuw 'orlogie' te leveren volgens nauwkeurig vastgestelde regels. Bij de 'publicque conditie van besteedinge' bood in eerste instantie zekere Jan van Hoek aan het werk te verrichten voor 120 gulden, maar Benedictus van den Bergh uit Gemert deed het voor honderd gulden, waarop deze laatste de opdracht werd gegund, die op 1 november van dat jaar klaar moest zijn. 8) Kennelijk was het toch niet zo'n vakman, want bij controle op 13 februari 1739 en nog eens op 2 maart 1743 werden er nogal wat defecten aan geconstateerd door horlogemaker Theodorus Simons uit Eindhoven, die door Van den Bergh dienden hersteld te worden. 9) In 1739 nam Benedictus van den Bergh, die ook nog enige tijd president-schepen in Gemert was, in zijn woonplaats de bouw aan van een nieuwe klokkestoel in de kerktoren, evenals het aanbrengen van nieuwe wijzerplaten, nieuw leiwerk, een nieuwe as en klepel aan de klok en het op zijn plaats brengen en bedrijfsklaar maken van die klok. 10)

"Benedictus van den Bergh als coninck, 1742" van St. Antonius en Sebastianus Gilde (soms wordt voor het jaartal 1772 gelezen en soms ook 1722. O.i. is het echter 1742; red -J.T.). In het wapen: onderste helft een berg, bovenste helft het gereedschap van een timmerman, een zinnebeeldende weergave van het beroep dat hij uitoefende. Benedictus van den Berg was aannemer. Boven het wapen is een uurwerk afgebeeld, een weergave van zijn bezigheid als horlogiemaker.

Noten:

1. A. Otten, Was Gemert een centrum van orgelbouwers?, in: *Gemerts Heem* 31 (1989) p. 105-115.
2. SA Peelland, OAA Aarle-Rixtel 17/27
3. SA Peelland, OAA Deurne XV/80-94
4. SA Peelland, OAA Bakel-Milheeze 377-378
5. SA Peelland, OAA Aarle-Rixtel 17/27-30
6. SA Peelland, OAA Beek en Donk 12/31-38
7. SA Peelland, OAA Lieshout 87-92
8. SA Peelland, OAA Deurne XXVIII/40
9. SA Peelland, OAA Deurne XXVIII/39/4
10. GA Gemert, OAA Gemert 877